

Η Υλιστική Διαλεκτική της Ιστορίας (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της [ομάδας 1917](#) στις 20/02/23.

Περιεχόμενο

Η Υλιστική Διαλεκτική της Ιστορίας

Μεταφέροντας την εγελιανή διαλεκτική από τη σφαίρα της σκέψης στη σφαίρα της υλικής παραγωγής, ο Μαρξ έφτασε να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα και την ιστορία της διαλεκτικά, δηλαδή ως ενσάρκωση μιας αυτοαντίφασης που δείχνει πέρα από τον εαυτό της. [Όπως είδαμε](#), αυτή η κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας είχε ήδη διατυπωθεί σε πρώιμη μορφή στην επιστολή προς τον Ruge· μέχρι τη στιγμή της συγγραφής του *Η Γερμανική Ιδεολογία* το 1845-1846 είχε αναπτυχθεί και γίνει πιο συγκεκριμένη. Σε αυτό το άρθρο επικεντρώνομαι στη διατύπωση των βασικών αρχών της διαλεκτικής κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας και της ιστορίας όπως αυτή αποκρυσταλλώθηκε στο μυαλό του Μαρξ (και του Ένγκελς) μέχρι το 1846. Ακολουθώ τον Λούκατς αναφερόμενος σε αυτή την κατανόηση με τον μεταγενέστερο όρο «διαλεκτικός υλισμός». Παρουσιάζω πολύ συνοπτικά την υλιστική αντίληψη της ιστορίας που εκφράζεται στο *Η Γερμανική Ιδεολογία*, χρησιμοποιώντας επίσης τη διάσημη περίληψη που κάνει ο Μαρξ στο προοίμιο του έργου του *Η Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*.

Όπως επισημαίνει ο Λούκατς παραθέτοντας τον Μαρξ, η αφετηρία του διαλεκτικού υλισμού είναι η θέση: «Δεν είναι η συνείδηση που καθορίζει την ύπαρξη των ανθρώπων, αλλά η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους».[1] Αυτή η θέση είναι βασικά μια απάντηση στην εγελιανή πρωτοκαθεδρία της ανθρώπινης συνείδησης έναντι του κοινωνικού όντος. Ο διαλεκτικός υλισμός τονίζει την πρωτοκαθεδρία του κοινωνικού όντος των ανθρώπων έναντι της συνείδησής τους. Όπως είδαμε παραπάνω, το περιεχόμενο αυτής της θέσης είναι η αναγνώριση ότι η ανθρώπινη πραγματικότητα, δηλαδή η ανθρώπινη φύση και οι ανθρώπινες μορφές ζωής, είναι το κοινωνικό προϊόν της συλλογικής ανθρώπινης παραγωγικής δραστηριότητας.

Στο *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ο Μαρξ και ο Ένγκελς επεξεργάζονται και αναπτύσσουν τη θέση τους ότι η κοινωνική ύπαρξη καθορίζει την ιστορία και την πραγματικότητα. Υποστηρίζουν ότι το πρώτο πράγμα που έπρεπε να κάνουν τα ανθρώπινα όντα στην ιστορία τους ήταν να αρχίσουν να παράγουν τα μέσα διαβίωσής τους για να επιβιώσουν. Τα ανθρώπινα όντα άρχισαν να ζουν και να οργανώνονται συλλογικά με σκοπό την παραγωγή των μέσων διαβίωσής τους: η παραγωγή των μέσων διαβίωσης είναι η βάση όλων των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι οργανώνονται για να παράγουν τα μέσα διαβίωσής τους είναι ο τρόπος παραγωγής τους. Η συγκεκριμένη μορφή του περιορίζεται και οριοθετείται από τις υλικές συνθήκες υπό τις οποίες βρίσκονται οι άνθρωποι, αλλά αυτοί μέσω της δραστηριότητάς τους αλλάζουν με τη σειρά τους αυτές τις υλικές συνθήκες. Με άλλα λόγια, μέσω του τρόπου παραγωγής τους οι άνθρωποι παράγουν το περιβάλλον τους, το οποίο επομένως δεν είναι φυσικό αλλά κοινωνικό και που τους καθορίζει με τη σειρά του.[2] Έχουμε έτσι μια διαλεκτική της κοινωνικής ύπαρξης και της κοινωνικής πράξης. Δεν

ζούμε σύμφωνα με μια μόνιμη φύση, αλλά παράγουμε τη φύση μας οριοθετημένη από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούμε. Και το πιο σημαντικό, ο Μαρξ και ο Ένγκελς ακολουθούν τον Χέγκελ υποστηρίζοντας ότι αυτό που πράττουν οι άνθρωποι και ο τρόπος ζωής τους εκφράζει και διαμορφώνει αυτό που οι άνθρωποι είναι. Ο τρόπος παραγωγής ενός λαού είναι τρόπος ζωής, και επομένως, τρόπος έκφρασης και διαμόρφωσης του είναι του: «Ο τρόπος που τα άτομα εκδηλώνουν τη ζωή τους αντανακλά αυτό που ακριβώς είναι. Αυτό που αυτά είναι, συμπέφτει επομένως με την παραγωγή τους, και με το τί παράγουν και με το πως το παράγουν.»[3]

Οι Μαρξ και Ένγκελς συνεχίζουν υποστηρίζοντας ότι η κοινωνική και πολιτική δομή μιας κοινωνίας πηγάζει και εξαρτάται από τον τρόπο παραγωγής της. Οι άνθρωποι πρωτοσχετίζονται μεταξύ τους μέσω του τρόπου οργάνωσης της παραγωγής τους και οι κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις τους οριοθετούνται από αυτή την πρώτη σχέση. Το ίδιο ισχύει για την πολιτιστική και ψυχική ζωή ενός λαού, τη λεγόμενη συνείδησή του: αυτή ορίζεται από τον υλικό τρόπο ζωής των ανθρώπων.[4] Για να υποστηρίξουν την άποψή τους, οι Μαρξ και Ένγκελς ισχυρίζονται ότι η συνειδητή ψυχική ζωή των ανθρώπων άρχισε να αναπτύσσεται με την έλευση της γλώσσας, η οποία είναι προϋπόθεση της συνειδητής σκέψης, και η γλώσσα με τη σειρά της αναπτύχθηκε για να ανταποκριθεί στην ανθρώπινη ανάγκη επικοινωνίας με τους άλλους. Με άλλα λόγια, η γλώσσα και η συνεπακόλουθη (αυτο)συνείδησή είναι κοινωνικά προϊόντα. Αρχικά η ανθρώπινη συνείδηση είναι η άμεση συνείδηση του περιβάλλοντός του ανθρώπου, των άλλων ανθρώπων και της συντριπτικής δύναμης της φύσης. Καθορίζεται πολύ ξεκάθαρα από τις υλικές συνθήκες στις οποίες βρίσκονται οι άνθρωποι, από τον υλικό τρόπο ζωής τους. Μόνο αργότερα, με τον διαχωρισμό μεταξύ νοητικής και σωματικής εργασίας στον τρόπο παραγωγής, η σύνδεση μεταξύ της υλικής ζωής και της συνείδησης γίνεται λιγότερο εμφανής.[5] Συμπερασματικά, ο διαλεκτικός υλισμός όπως παρουσιάζεται στο *Η Γερμανική Ιδεολογία* βασίζεται στην πρωτοκαθεδρία της πρακτικής πτυχής του τρόπου ζωής μας, δηλαδή στην πρωτοκαθεδρία των συγκεκριμένων αναγκών και επιθυμιών μας, και ιδιαίτερα των τρόπων που οργανώνουμε την παραγωγή και την κοινωνία για να ικανοποιήσουμε αυτές τις ανάγκες και επιθυμίες. Οι μορφές νόησής και οι κατηγορίες της σκέψης μας κατανοούνται ως καθορισμένες από αυτήν την πρακτική πτυχή της μορφής της ζωής μας.

Η πρωτοκαθεδρία της κοινωνικής ύπαρξης έναντι της συνείδησης συχνά κατανοείται ως κάποιου είδους ντετερμινισμός της ανθρώπινης συνείδησης και δράσης από τις οικονομικές συνθήκες. Η πιο πάνω ανάλυση δείχνει ότι αυτή η άποψη είναι εσφαλμένη. Όπως προαναφέρθηκε και όπως τονίζουν οι Μαρξ και Ένγκελς, «οι περιστάσεις φτιάχνουν τους ανθρώπους, όπως ακριβώς και οι άνθρωποι φτιάχνουν τις περιστάσεις»[6]: οι άνθρωποι και καθορίζουν αλλά και καθορίζονται από τον τρόπο και τις σχέσεις παραγωγής στις οποίες βρίσκονται. Επιπλέον, ο διαλεκτικός υλισμός τονίζει την ανθρώπινη δυνατότητα συνειδητού κοινωνικού μετασχηματισμού: αυτό είναι το όλο νόημα των *Θέσεων για τον Φόουερμαχ*. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μαρξ στην 3η Θέση: «Η σύμπτωση της μεταβολής των καταστάσεων με τη δραστηριότητα του ανθρώπου ή την αυτομεταβολή του, μπορεί να συλληφθεί και να κατανοηθεί λογικά, μόνο σαν επαναστατική πράξη»[7]. Οι υλικές συνθήκες περιορίζουν πράγματι τις δυνατότητες ενός τέτοιου μετασχηματισμού, καθιστώντας ουτοπικά τα πολιτικά αιτήματα που διατυπώνονται χωρίς να ληφθούν υπόψη αυτές οι συνθήκες, αλλά δεν καθορίζουν ποια πιθανότητα θα επιλέξουν συνειδητά οι άνθρωποι ως υποκείμενα και θα προσπαθήσουν να υλοποιήσουν. Οι συνθήκες μπορεί να καθορίζουν τις μορφές νόησής μας, αλλά όχι τις αποφάσεις που παίρνουμε με βάση αυτές τις μορφές. Με άλλα λόγια, οι δυνατότητες για κοινωνική και πολιτική δράση καθορίζονται από τις άμεσες υλικές μας συνθήκες, αλλά όχι και οι επιλογές μας. Ο διαλεκτικός υλισμός είναι επί της ουσίας η αναγνώριση ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνική και ιστορική, επιτρέποντας επομένως την πιθανή μεταμόρφωση της από τη συνειδητή ανθρώπινη δράση, αλλά και η πρακτική απαίτηση για τέτοιο μετασχηματισμό. Ο διαλεκτικός υλισμός έχει επομένως τόσο θεωρητική όσο και πρακτική σημασία[8].

Πέρα από την πρωτοκαθεδρία της κοινωνικής ύπαρξης έναντι της συνείδησης, ο διαλεκτικός υλισμός

υποστηρίζει ότι η κοινωνική ύπαρξη ή πραγματικότητα εμφανίζει αυτο-αντιφάσεις που οδηγούν στον μετασχηματισμό της. Αυτή η αυτοαντίφαση αναπτύσσεται εσωτερικά σε κάθε τρόπο παραγωγής μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων του και των σχέσεων παραγωγής. Οι παραγωγικές δυνάμεις κάθε κοινωνίας είναι το άθροισμα των μέσων παραγωγής της, όπως η τεχνολογία και η εργασία. Οι σχέσεις παραγωγής της είναι η δομή και ο καταμερισμός της εργασίας της. Αρχικά οι σχέσεις παραγωγής διευκολύνουν την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά οι δεύτερες σταδιακά ξεπερνούν και έρχονται σε σύγκρουση με τις πρώτες. Αυτή η σύγκρουση απαιτεί έναν μετασχηματισμό του τρόπου παραγωγής, δηλαδή την αντικατάσταση των υπάρχουσών σχέσεων παραγωγής με πιο κατάλληλες για τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις. Επειδή ο τρόπος παραγωγής είναι το θεμέλιο της κοινωνίας, η εσωτερική της σύγκρουση και μεταμόρφωση συνεπάγεται γενική κοινωνική σύγκρουση και μεταμόρφωση που εκφράζεται και διαμεσολαβείται από κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό αγώνα.[9]

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς παρουσιάζουν την ιστορία ως μια σειρά από τρόπους παραγωγής που γεννούν ο ένας τον άλλον μέσα από τη σύγκρουση ή την αυτοαντίφαση που μόλις περιγράφηκε. Διατηρούν έτσι τη διαλεκτική δομή της εγγελιανής αντίληψης της ιστορίας, αν και τη μεταφέρουν από το βασίλειο της σκέψης σε αυτό της υλικής παραγωγής.

Φειδίας Χριστοδουλίδης

Από την σειρά κειμένων **“Τί εστί Μαρξισμός;”**

[1] [Καρλ Μαρξ - Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας. Εισαγωγή](#), αλλά και στο Γκέοργκε Λούκατς, *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, μετ. Γιάννης Παπαδάκης, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1975, σελ. 75: «Δεν είναι η συνείδηση του ανθρώπου που καθορίζει το είναι του, αλλά αντίθετα είναι το κοινωνικό του είναι που καθορίζει τη συνείδησή του».

[2] Μαρξ και Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, μετ. Κ. Φιλίνη, Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ. 61, 66-8.

[3] *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 61.

[4] *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 66-7.

[5] *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 74-6.

[6] *Η Γερμανική Ιδεολογία*, σελ. 88.

[7] *Θέσεις για τον Φούερμπαχ*, μετ. Γιώργος Μπλάνας, 2004, σελ. 20.

[8] *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, σελ. 76.

[9] [Καρλ Μαρξ - Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας. Εισαγωγή](#)

[Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση, Ηλεκτρονικά Άρθρα, Δεκαετία 2020-2029, 2023, 1917 \(Ομάδα\), Απροσδιόριστη Τοποθεσία](#)

From:
<https://movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

<https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:1917:marxism4&rev=1733430079>

Last update: **2025/04/20 19:41**

